

LA POESIA LÍRICA / HORACI

- La poesia lírica
La poesia epigramàtica
- Catul
- Horaci
Els tòpics horacians

La poesia lírica

A l'antiguitat la poesia lírica grega, de la qual neix la poesia lírica llatina, va ser la poesia destinada en un principi a ser cantada i després a ser recitada davant d'un públic, ja fos per un individu o per un grup o cor, i amb l'acompanyament d'un o diversos instruments musicals, com la cítara, la flauta, o especialment la lira, l'instrument de corda que dóna nom a aquest tipus de poesia. Normalment es tractava de composicions breus (en absolut tan extenses com els poemes èpics), i per a les quals es feia servir no un determinat tipus de vers (com s'esdevé invariablement en la poesia èpica amb l'hexàmetre dactílic) sinó diversos esquemes mètrics que variaven segons l'autor o el subgènere (polimetria). Pel que fa als seus temes, hi predominava –com va passar en la poesia lírica llatina i en la posterior fins a l'actualitat– l'expressió dels sentiments i les emocions íntimes del poeta (amor, odi, nostàlgia...), i per tant hi era ben present el to afectiu i personal o en definitiva subjectiu, enfront de la narració de fets històrics o llegendaris però considerats objectius pròpia de la poesia èpica. D'aquesta manera, la poesia lírica es pot caracteritzar com la poesia del jo íntim de l'individu, mentre que la poesia èpica s'ha de considerar la poesia nacional que expressa els valors col·lectius d'un país o una comunitat. S'han assatjat diverses definicions per a la lírica antiga, de manera que a partir de cada definició variaven els límits que se li atribueixen, però tant la lírica grega com la llatina es poden definir a grans trets com poesia adreçada per un *jo* a un *tu*, en el qual es vol influir.

Com a Grècia, a Itàlia també va existir una lírica primitiva de tradició oral, però en queden poques restes. La poesia lírica llatina d'autors coneguts i transmesa textualment té en realitat un origen culte, parteix dels models grecs i no apareix a Roma fins al segle I aC amb Catul i els anomenats poetes neotèrics o *poetae novi*, que descobreixen els poetes grecs d'època arcaica Safo, Alceu i Anacreont (segles VIII-VI aC), l'obra dels quals suposa l'aparició de la individualitat en la literatura romana, i que revolucionen també la poesia llatina amb aportacions inspirades en la poesia de Cal·límac i altres poetes alexandrins d'època hel·lenística (segles III-I aC), l'obra dels quals suposa un refinament més accentuat. Els *poetae novi* pertanyien a la joventut benestant de finals de la República, que es lliura a una vida de luxe i refinament. D'entre tots ells destaca la figura de Catul, l'únic per altra banda del qual es conserva l'obra.

La poesia epigramàtica

A més, Catul fou també l'introduïdor en la literatura llatina de la poesia epigramàtica i de la poesia elegíaca. La primera comparteix temes amb la lírica, tot i que el seu origen és ben diferent. Els epigrames eren en un principi breus poemes inscrits sobre la pedra d'una tomba o un pedestal, i sempre compostos, com les elegies, en l'anomenat díptic elegíac, que consistia en la successió de *dos versos* (*di-* i *stíchos*), el primer dels quals era un hexàmetre i el segon un pentàmetre, tots dos dactílics.

Els epigrames es caracteritzaven per la seva concisió i per la interpel·lació que feien a qui passava per davant de la tomba o el monument en què apareixien inscrits, però en un sentit més ampli, i a partir del moment en què ja van ser compostos per ser transmesos textualment, van tenir també una intenció més o menys humorística i vinculada a les relacions socials o amoroses.

Catul

Gai Valeri Catul va néixer a prop de Verona en el si d'una família de l'aristocràcia provincial terratinent i amb activitats comercials. La seva vida va ser breu: va durar uns trenta anys, des del 84 al 54 aC. De ben jove es va establir a Roma per estudiar i s'hi va quedar definitivament. Catul no es va dedicar de manera seriosa ni al comerç ni a la política com altres del seu cercle, sinó que es va abocar a l'*otium*: la vida de societat, les relacions amb els amics, l'amor i la poesia.

L'obra de Catul reflecteix la seva vida. Pren la forma d'un recull de 116 poemes de longitud diversa, des dels dos versos del més curt als 408 del més llarg. El primer porta una dedicatòria al seu amic i paísà Nepot. Els poemes es poden classificar en tres grups, segons el contingut:

- poemes erudits: seguint els models alexandrins hi fa ostentació de la seva erudició mitològica. Són els més extensos. N'hi ha que es poden considerar les primeres elegies romanes.
- poemes dedicats als amics i als enemics: uns i altres surten amb noms propis. Cap als seus amics mostra un profund afecte i una sincera gentilesa, de vegades bromejant-hi, d'altres vegades compartint-hi el seu dolor. Els motius d'aquestes composicions són diversos: invitacions, salutacions, mostres d'admiració o d'agraïment, confidències, retrets... Amb els enemics, per contra, aflora tot el seu odi i la seva rancúnia despietadament, sense aturar-se en res, ni en les amenaces ni en els insults més cruels. La majoria de cops els atacats són rivals en els seus amors. Diversos poemes són invectives contra Juli Cèsar, el qual encara no havia aconseguit el poder absolut. Aquests atacs no són, aparentment, polítics, sinó que Catul acusa obertament Cèsar, probable amic de la seva família, de mantenir relacions homosexuals amb el seu lloctinent Mamurra. Sembla que Catul es va mantenir al marge de les lluites polítiques del seu temps.
- poemes d'amor: Catul escriu alguns poemes sobre amors passatgers, com un jovenet anomenat Juvenci o algunes noietes fàcils. Però les seves millors poesies tracten dels seus turmentosos amors amb *Lèsbia*, nom literari que Catul va donar, en honor de Safo, a una aristòcrata anomenada en realitat Clòdia. Aquesta era una dona casada, bella i amb inclinacions literàries, força més gran que Catul. A través del seu germà Clodi i del seu marit participava indirectament en la política de Roma. Escandalitzava tot Roma amb la seva vida lliure, les seves relacions incestuoses amb Clodi i la seva multitud d'amants. La seva recerca de plaer va fer-se completament desenfrenada quan el seu marit va morir enverinat, segons Ciceró per la mateixa Lèsbia. Els poemes de Catul mostren totes les vicissituds per les quals van passar les seves relacions amb Lèsbia en els set o vuit anys que van durar: la felicitat de les primeres trobades, el sofriment i els retrets del poeta per les constants infidelitats de la seva estimada, les freqüents ruptures i reconciliacions, i la separació definitiva, amb la qual no va aconseguir, tanmateix, deixar d'estimar-la.

L'obra de Catul es caracteritza per la passió (en l'amor, en la vida, en l'amistat o en la poesia) i per la subjectivitat, no solament en les composicions amoroses o en les que reflecteixen la seva vida privada, sinó també en els poemes erudits, on per primer cop els arguments mitològics serveixen sovint per expressar els sentiments del poeta.

*Paene insularum, Sirmio, insularumque
ocelle, quascumque in liquentibus stagnis
marique uasto fert uterque Neptunus,
quam te libenter quamque laetus inuiso,
uix mi ipse credens Thuniam atque Bithunos
liquisse campos et uidere te in tuto.
o quid solutis est beatius curis,
cum mens onus reponit, ac peregrino
labore fessi uenimus larem ad nostrum,
desideratoque acquiescimus lecto?
hoc est quod unum est pro laboribus tantis.
salue, o uenusta Sirmio, atque ero gaude
gaudente, uosque, o Lydiae lacus undae,
ridete quidquid est domi cachinnorum.*

Sirmiό, nineta de totes les penínsules i de les illes que, en els llacs d'aigües clares i en l'ampla mar, l'un i l'altre Neptú sostenen, amb quin goig i amb quina joia et vinc a veure! Jo mateix amb prou feines puc creure que he deixat Tínia i les planes de Bitúnia i que et contemplo en pau. Oh! Què hi ha de més venturós que estar lliure de neguits, quan l'esperit deposa la seva càrrega i, rendits per les fatigues sofertes en terra estrangera, arribem a la nostra llar i descansem en el llit enyorat? Aquesta és la meva única recompensa d'uns sofriments tan grans. Salut, oh bella Sirmiό, i alegra't de l'alegria del teu amo; i vosaltres, aigües lídies del llac, feu esclatar totes les rialles, que teniu dins vostre.

Poema 31

Horaci

Quint Horaci Flac (65-8 aC) va néixer a Venúcia, al sud d'Itàlia, en el si d'una família humil. El seu pare era llibert, però es va esforçar per donar la millor educació al seu fill, primer a Roma i després a Atenes. Va lluitar en defensa de la República contra August, en el bàndol dels assassins de Juli Cèsar, participant en la batalla de Filipos. Després de la victòria d'August va tornar a Roma i va ser amnistiada, malgrat que li van ser confiscades les terres de la seva família. Va escapar de la pobresa treballant com a funcionari fins que Virgili li va presentar Mecenas. A més d'una profunda amistat, Mecenas li va donar suport econòmic perquè pogués viure de la poesia, fins al punt de regalar-li una finca al camp sabí, on va retirar-se sovint. Va restar apartat de càrrecs polítics que no li interessaven, i fins i tot va rebutjar ser secretari privat d'August. El poeta va morir pocs mesos després de Mecenas i va ser enterrat al seu costat.

Horaci va reunir les seves composicions poètiques en quatre reculls:

- *Sàtires (Sermones)*: són 18 poemes en dos llibres. El caràcter més aviat apacible i escèptic d'Horaci fa que, malgrat la desil·lusió que sent després de Filipos i el malestar de veure's obligat a viure d'un càrrec de funcionari, la crítica a la societat present en les seves sàtires sigui més irònica que no agressiva i que en general hi predomini més la burla amable que no l'atac virulent. S'hi compara amb Lucili, el precedent llatí en el gènere satíric.
- *Epodes (Epodes)*: recull de 17 poemes, que representen la transició entre la poesia satírica i la lírica posterior, ja que hi ha des de sàtires mordaces fins a odes líriques de tema amorós, i al famós *Beatus ille* un bucòlic cant a la vida retirada en el camp.
- *Odes (Carmina)*: aquest conjunt líric format per 103 poemes distribuït en quatre llibres és sens dubte el cim de la poesia horaciana, malgrat que va ser poc comprès en el moment de la seva publicació. Aconseguit ja el suport de Mecenas i l'èxit literari, Horaci perd del tot la intenció satírica. Se serveix dels temes i els metres de la lírica grega, sobretot Safo, Alceu i Anacreont. Els temes de les odes són molt variats, però la majoria s'inscriurien en un dels següents apartats:
 - odes d'amor: dedicades a diverses dones imaginàries o referents a relacions superficials que va tenir.
 - odes filosòfiques: tot i que també s'hi observa influència estoica, la major part expressen idees epicúries: la felicitat es troba si hom renuncia a l'ambició i als excessos i es conforma amb una mitjanja d'or (*aurea mediocritas*), amb un plaer moderat; cal viure el present perquè la vida és curta (*carpe diem*).
 - odes romanes: de tema patriòtic, exalten Roma i August en sintonia amb els objectius del príncep de restauració de la concòrdia ciutadana i els valors morals tradicionals.
- *Epístoles (Epistulae)*: dos llibres amb un total de 23 poemes en forma de cartes adreçades als seus amics. Al primer llibre són majoritàriament de contingut filosòfic, i tracten en un to senzill i amical de

problemes de moral pràctica com la felicitat. Al segon llibre les epístoles contenen teories literàries. La més completa i famosa és l'*Epístola als Pisons* o *Art poètica*.

A més, cal esmentar el *Cant Secular* (*Carmen Saeculare*), un himne encomanat per August per ser cantat públicament.

El més destacat d'Horaci, per damunt de qualsevol altre poeta llatí, és la seva perfecció tècnica, tant en la mètrica com en l'expressió, aconseguida gràcies a una acurada elaboració dels seus poemes. En canvi, li manca la passió d'un Catul o el sentiment d'un Virgili, i amaga les seves emocions rere la ironia. En general resulta fred, sobretot en les odes d'amor. Les seves millors composicions són filosòfiques, i hi reconeix explícitament la influència d'Epicur quan es descriu així:

*Me pinguem et nitidum bene curata cute uises,
cum ridere uoles Epicuri de grege porcus.*

Quan vulguis riure, vine'm a veure, que estic gras
i lluent i amb la pell ben cuidada com un porc del
ramat d'Epicur.

Epístoles, I 4

Els tòpics horacians

Literàriament un *tòpic* és aquella expressió o argument encunyats per un escriptor a propòsit d'una idea, que han fet fortuna i que han estat adoptats per la posteritat per a suggerir la mateixa idea. En aquest sentit parlem del tòpic de la *fugacitat del temps*, per referir-nos a la inexorabilitat de la mort; o del tòpic de la *captació de la benevolència del públic*, per referir-nos a la conveniència d'elogiar qui ens escolta, mitjançant algun afalac abans de començar a parlar.

Heus aquí alguns tòpics que foren formulats brillantment expressats per Horaci:

- *Beatus ille* (*Epodes* II, 1-8)
Feliç l'home que...
Elogi i idealització de la tranquil·litat de la vida del camp, en contraposició a la vida atabalada de la ciutat
- *Aurea mediocritas* (*Odes* II, 10, 1-10)
Mitjanja tan preciosa com l'or
Elogi de la moderació
- *Frugaliter / Persicos odi apparatus* (*Odes* I, 38)
Elogi de la frugalitat, que alhora comporta la lloança dels plaers senzills de la vida: el beure, l'amor, el menjar, el descans...
- *Tempus fugit* (*Odes* II, 14, 1-4; 21-24)
El temps escapa
Al·lusió a la fugacitat del temps, a la brevetat de la vida i a la presència de la mort, que ens iguala a tots i hauria d'allunyar-nos de les ambicions desmesurades.
L'expressió apareix per primer cop a les Geòrgiques de Virgili (III,248-285): *Sed fugit interea fugit irreparabile tempus* (*Però fuig entre tant, fuig irreparable el temps*).
- *Carpe diem* (*Odes* I, 11)
Aprofita el dia d'avui
Com a conseqüència immediata de l'anterior, davant la inexorabilitat de la mort, cal aprofitar cadascun dels moments que ens regala la vida.
- *Non omnis moriar* (*Odes* III, 30, 1-7)
No moriré pas tot jo
L'escriptor és conscient que la seva obra el farà esdevenir immortal.

- *Beatus ille (Epodes II, 1-8)*

Feliç l'home...

Elogi i idealització de la tranquil·litat de la vida del camp, en contraposició a la vida atabalada de la ciutat

*Beatus ille qui procul negotiis,
ut prisca gens mortalium,
paterna rura bubus exercet suis
solutus omni faenore
neque excitatur classico miles truci
neque horret iratum mare
forumque uitat et superba ciuium
potentiorum limina.*

Feliç l'home que, allunyat dels negocis, com el llinatge mortal dels temps antics, conrea els camps heretat del pare amb els seus bous que li pertanyen, lliure del neguit dels venciments, que no és despertat, a la milícia, per l'esclafit esfereïdor de la trompeta ni sent horror de la mar embravida i evita el fòrum i les cases altives dels ciutadans poderosos.

- *Aurea mediocritas (Odes II, 10, 1-10)*

Mitjania tan preciosa com l'or

Elogi de la moderació

*Rectius uiues, Licini, neque altum
semper urgendo neque, dum procellas
cautus horrescis, nimium premendo
litus iniquom.
Auream quisquis mediocritatem
diliget, tutus caret obsoleti
sordibus tecti, caret inuidenda
sobrius aula.*

Viuràs més assenyadament, Licini, si no vogues sempre cap a alta mar i si, cautelós per por dels temporals, no t'acostes massa a la riba traïdora. Tot aquell qui escull la mitjania, tan preciosa com l'or, viu segur lluny de les sordideses d'un sostre ruïnós, viu moderadament lluny d'un palau que suscita enveja.

- *Frugaliter / Persicos odi apparatus (Odes I, 38)*

Elogi de la frugalitat, que alhora comporta la lloança dels plaers senzills de la vida: el beure, l'amor, el menjar, el descans...

*Persicos odi, puer, apparatus,
displicent nexae philyra coronae,
mitte sectari, rosa quo locorum
sera moretur.
Simplici myrto nihil adlabores
sedulus, curo: neque te ministrum
dedecet myrtus neque me sub arta
uite bibentem.*

Detesto, noi, la sumptuositat dels perses i em desplauen les corones entreteixides amb escorça de til·ler. Deixa de cercar en quin indret s'entreté la rosa tardana. Procuro que no t'afanyis, sol·licit. a afegir res a la simple murtra. La murtra no desdiu ni de tu que m'aboques el vi ni de mi que me'l bec sota la parra ufanosa.

- *Tempus fugit (Odes II, 14, 1-4; 21-24)*

El temps escapa

Al·lusió a la fugacitat del temps, a la brevetat de la vida i a la presència de la mort, que ens iguala a tots i hauria d'allunyar-nos de les ambicions desmesurades.

L'expressió apareix per primer cop a les *Geòrgiques* de Virgili (III,248-285): *Sed fugit interea fugit irreparabile tempus (Però fuig entre tant, fuig irreparable el temps).*

*Eheu fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni nec pietas moram
rugis et instanti senectae
adferet indomitaque morti,
Linquenda tellus et domus et placens
uxor, neque harum quas colis arborum
te praeter inuisas cupressos
ulla breuem dominum sequetur.*

Ai, fugissers, Pòstum, Pòstum, s'esmunyen els anys, i la devoció als déus no retardarà pas les arrugues ni la vellesa que ens acuita ni la mort indomable. [...] Haurem de deixar la terra, la casa i la muller estimada, i cap d'aquests arbres que cultives, llevat dels odiosos xiprers, no et seguirà a tu, el seu amo fugaç.

- *Carpe diem (Odes I, 11)*

Aprofita el dia d'avui

Com a conseqüència immediata de l'anterior, davant la inexorabilitat de la mort, cal aprofitar cadascun dels moments que ens regala la vida.

*Tu ne quaesieris (scire nefas) quem mihi,
quem tibi
finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios
temptaris numeros. Vt melius quicquid erit
pati!
Seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam,
quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare
Tyrrhenum, sapias, uina liques et spatio breui
spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit
[inuida
aetas: carpe diem, quam minimum credula
postero.*

Tu, no esbrinis —és sacríleg de saber-ho— quin serà el darrer dia que a mi, que a tu, Leucònoe, els déus han concedit. [...] Tant si Júpiter t'ha atorgat de viure més hiverns com si és l'últim [...] tingues seny: filtra els teus vins i, ja que la vida és breu, no tinguis esperances llargues. Mentre parlem, haurà fugit enfejós el temps: aprofita el dia d'avui i no confiïs gens en el de demà.

- *Non omnis moriar (Odes III, 30, 1-7)*

No moriré pas tot jo

L'escriptor és conscient que la seva obra el farà esdevenir immortal.

*Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo inpotens
possit diruere aut innumerabilis
annorum series et fuga temporum.*

*Non omnis moriar multaue pars mei
uitabit Libitinam.*

He donat fi a un monument més perenne que el bronze i més alt que la decrepita antigor de les piràmides reials, que la pluja voraç no podrà destruir i la tramuntana, imponent, tampoc; ni la incomptable successió dels anys ni el pas del temps fugisser. No moriré pas tot jo; una gran part de mi evitarà Libitina. [Libitina: deessa de la mort]